

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: « **Філософські аспекти символіки і семантики
поховальних ритуалів (за працями Мірчі Еліаде)**»

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальність: 033 Філософія

Вако Діна Іллівна

Керівник: Сарапін Олександр Васильович,

кандидат філософських наук, доцент

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	с. 3
РОЗДІЛ I. Смерть та її міфотворча сутність у різних культурних системах людства.....	с. 6
1.1 Сутність міфу та міфологічних образів та символів смерті.....	с. 6
1.2 Міфологічне підґрунтя сприйняття смерті.....	с. 11
1.3 Питання потойбіччя та концепції переродження.....	с. 18
Висновки до Розділу 1.....	с. 24
РОЗДІЛ II. Поховальні обряди в різних культурних системах.....	с. 26
2.1 Космологічна символіка похоронних ритуалів.....	с. 26
2.2 Етапи поховального ритуалу та їхня характеристика.....	с. 29
2.3 Розгляд символізму поховальних обрядів на практичних прикладах.....	с. 34
Висновки до Розділу 2.....	с. 40
ВИСНОВКИ.....	с. 43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	с. 45

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання смерті та поховальних обрядів завжди цікавило як науковців, які присвятили своє життя вивченню релігійної сфери життя, так й звичайних людей, які бажали розуміти значення цих частин культурного спадку.

Крізь час обряд поховання як один з центральних явищ людського існування змінював свій вигляд та значення. Особливий символізм, що присутній під час цього процесу, також змінював свою філософську та релігійну сутність, адже немає жодної релігії та культури у світі, яка б не трансформувалася під впливом навколишнього середовища та часу. Чи можемо ми точно сказати, що розуміємо сутність та філософський сенс поховальних обрядів, наприклад, давніх скандинавів, який передбачав допомогу полеглому у переході у потойбічний світ? Чи можемо ми точно сказати, що символізували поховальні обряди давніх єгиптян, еллінів, слов'ян чи китайців? Звісно, ми можемо спиратися на наукові дослідження, але чи можливо зрозуміти сутність окремого ритуалу без цілковитого розуміння всіх культурних сфер життя окремого соціуму, який жив за тисячу років до нас? На жаль, відповідь явно негативна.

Актуальність цього дослідження може бути пояснена через бажання авторки трансформувати знання та ідеї окремого відомого у світі науковця М. Еліаде у істинні умовиводи щодо самої сутності поховальних обрядів різних культур. У вітчизняних наукових колах праці цього науковця не є тим поширеним базисом дослідження релігійної сфери життя давніх цивілізацій, хоча його заслуги не можуть бути піддані сумнівам. На досить логічне питання щодо актуальності трактування поховальних обрядів за працями лише одного науковця, авторка цього дослідження акцентує увагу на тому моменті, що хоча твори М. Еліаде і складають переважну частину теоретичного підґрунтя роботи, але вони не є єдиною основою. Головна роль творів відомого науковця - це бути проаналізованими та перебувати у постійному порівнянні з ідеями інших

дослідників, адже лише через цей метод можливо буде сформувати певну золоту середину, з якої і будуть утворені висновки.

Об'єкт дослідження: поховальні обряди та їхнє значення у культурі народів світу.

Предмет дослідження: символіка та семантика поховальних обрядів згідно ідей М. Еліаде.

Мета дослідження: дослідити сутність та особливості поховальних обрядів за працями М. Еліаде.

Завдання дослідження:

1. Дослідити особливості та сутність поховальних обрядів в різних культурних системах людства;
2. Проаналізувати ідеї та позиції М. Еліаде щодо поховальних обрядів;
3. Виокремити символізм поховальних обрядів та їхнє трансформування у часі;
4. Сформувані висновки щодо теми дослідження.

Теоретико-методологічні засади дослідження:

1. Метод аналізу – цей метод використовувався під час дослідження теоретичних відомостей щодо теми дослідження у першому та другому розділах.

2. Метод порівняння – цей метод дослідження використовувався під час дослідження спільних та відмінних характеристик поховальних обрядів у першому розділі та у моментах порівняння різних наукових підходів до розуміння усіх аспектів поховальних обрядів у творах М. Еліаде та інших науковців.

3. Емпіричний метод – цей метод активно застосовувався у першому та другому розділах для формування аргументованих висновків щодо теоретичного матеріалу, які були використані під час зіставлення третього розділу цієї роботи.

4. Дедуктивний та індуктивний методи – цей метод застосовувався під час дослідження теоретичних відомостей для формування істинних умовиводів.

Джерельну базу кваліфікаційної роботи складають наукові праці таких авторів як Арнольд Ван Геннеп, Діляра Асанова, Віталія Єфименко та, зокрема, літописи Ібн Фадлана та книга «Могильні покарання» Мухаммада ібн Кардаму.

Особливо варто відзначити такі праці М. Еліаде як «Священне і мирське», «Образи і символи», «Окультизм, чаклунство і моди в культурі», «Шаманізм: архаїчні техніки екстазу», які стали основними джерелами цього дослідження, та «Релігії Австралії», теоретичні матеріали з якої були використані у першому та другому розділі цієї роботи.

Серед українських дослідників творчості М. Еліаде для зіставлення цієї наукової роботи були обрані праці В.П. Канарської та М. Литвин.

Структура та обсяг дипломної роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, що включають до себе шість підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи – 46 сторінок.

РОЗДІЛ І.

СМЕРТЬ ТА ЇЇ МІФОТВОРЧА СУТНІСТЬ У РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ СИСТЕМАХ ЛЮДСТВА

1.1. Сутність міфу та міфологічних образів і символів смерті.

Перед початком викладення матеріалу варто зазначити, що цілковите дослідження теми цієї роботи, яка стосується символіки та семантики поховальних обрядів згідно бачення відомого науковця Мірчі Еліаде, є неможливим без першочергового аналізу сутності міфу як каталізатору формування релігійних особливостей певного соціуму, з яких, в свою чергу, синтезуються поховальні обряди.

Якщо казати більш простіше, то неможливо говорити про поховання без аналізу релігійної сфери життєдіяльності, яка бере свій початок з міфів.

Як приклад, можна привести поховальні обряди давніх скандинавів: Чи можливо говорити про сенс спалення тіла скандинавського ярла чи конунга на драккарі без розгляду певних саг зі Старшої Едди, де викладені основи релігійних переконань цих давніх жителів Північної Європи? Звісно, відповідь буде негативна.

Тож, саме тому варто почати нашу роботу з розгляду цієї базової одиниці процесу формування культури спираючись на погляди як М. Еліаде, так й на переконання інших науковців.

Згідно найбільш поширеного наукового визначення, міф - це певна оповідь, яка має на меті пояснити походження та значення різних аспектів світобудови через образи емоційного та чуттєвого характерів.

Варто зазначити, що у наші часи розуміння міфу та його значення ґрунтується на баченні Ксенофана, який був першим, хто відкрито відкинув концепцію щодо існування богів схожих на людей. Саме через його праці та ідеї почалось протистояння мітосу та логосу, що згодом переросло в протистояння міфів та історії.

Сучасна наука повністю відкидає істинність положень міфів як саме джерел розуміння світу та його аспектів. Саме тому, на нашу думку, бачення М. Еліаде щодо сутності міфу є досить екстравагантним та незвичним, адже, згідно його праць, він вважав, що міф - це центральний каталізатор розвитку певного соціуму та його культури, адже він уявлявся як сакральна та реальна подія, що спонукала до наслідування (Еліаде, 2000, с. 12-67).

М. Еліаде хоч і стояв на загальнонаукових позиціях несприйняття міфів як реальних історичних подій, але був переконаний, що цілковите дослідження історії та особливостей певної релігії та культури не є можливим без суттєвого аналізу цих міфів як тієї сакральної події, що відбулася для певного соціуму (Еліаде, 2000).

У працях М. Еліаде досить часто акцентується увага на тому, що сам міф надає інформацію щодо певних давніх подій, які колись мали своє місце, щодо певних подій сакрального характеру. Ці розповіді про події надають нам інформацію про те, як сама реальність набула сучасних рис та характеру. Цією реальністю може бути як увесь космос так і певна її частина: становлення певної країни та народу, формування психологічних та фізіологічних особливостей людей, природних явищ.

Міф, згідно ідей науковця, це завжди історія щодо початку або кінця певної сутності або явища.

Міф завжди розповідає про певну подію, яка має початок та має кінець. Головні герої цієї історії - це певні міфічні істоти (боги, тварини, людські герої з божественними якостями), які відомі людині, адже мають сакральне для неї значення. Це сакральне значення завжди пояснюється через положення цих міфів, які мають відповісти на питання чому та навіщо щодо певного явища чи події, на які вплинули ці істоти.

М. Еліаде надавав, також, міфу характеристики оповідання, яке пояснює щось, використовуючи гіперболізованість емоційних складових та суттєвого драматизму. Ті явища та особливості космосу та його елементів, які сформувались через діяння міфічних істот, і надали сучасного вигляду

реальності, і тому мають сакральне значення для людини (Еліаде, 2016, с. 30-67).

М. Еліаде виклав у своїх творах перелік особливостей, які притаманні кожному міфу та мають наступний вигляд:

1. Міф завжди має сильний вплив на «аудиторію», адже, через свій сакральний характер є головним джерелом інформації про світ навколо неї.

2. Міф завжди розповідає про процес виникнення космосу або його частини: певної істоти, рослини, природного явища, психологічної чи фізіологічної особливості людини і т.д. Через цей факт міф розглядається науковцем як важлива парадигма центральних особливостей формування ментальних аспектів людини.

3. Міф завжди розповідає про певні дії міфічних істот, що вплинули на реальність.

4. Під час процесу пізнання світу людиною через міф, сам міф набуває ознак засобу впливу на свідомість, адже це пізнання є ритуального характеру і відбувається через проведення певного обряду, що має на меті відтворення певного міфу.

5. Міф завжди має ознаку божественної істини, адже є розповіддю про діяння міфічної істоти, що має божественну характеристику.

Тож, після усього вищесказаного, можна підсумувати, що міф є певним способом пояснення реальності та її аспектів. Це те, що надає тлумачення та аргументацію обрядам та культурним особливостям примітивних людських цивілізацій.

І що найважливіше, в контексті теми цієї роботи, саме міф дає аргументацію щодо існування певного розуміння смерті та потойбіччя, що в свою чергу, викликає необхідність у існуванні певного ритуалу поховання, що базується на положеннях міфів.

Для цілковитого розуміння сутності міфів варто також розглянути їхню загальну класифікацію за М. Еліаде. Згідно з його працями, можна виокремити міфи щодо походження та міфи космогонічні – міфи, які сам науковець

розглядав та досліджував усе своє життя, адже, на його думку, це центральні та найбільш значимі міфи за своїми якостями (Еліаде, 2014, с. 12-65).

Космогонічні міфи відображають історію формування усього світу, і тому є досить значними за обсягом, але варто зазначити, що зображення самого створеного світу у цьому міфі є досить примітивним та схематичним, що пояснюється наявним у соціумі цього міфу розвитком.

Міфи щодо походження розглядалися науковцем як певний вид саме космогонічних міфів, адже описують появу чогось нового у світі, що тільки з'явився або існує недовгий час. Цей вид міфів також відноситься до системи космогонічних міфів, адже є суттєвим доповненням останнього: міф щодо походження розповідає як змінився створений світ, що з'явилося, а що зникло.

Цікавим прикладом такого виду міфу, на нашу думку, є одна з частин Старшої Едди щодо вовка Фенріра, для стримання якого дворфи, за проханням Одіна, викували ланцюг Глейпнір, який складався з звуку від кроків кішки, борода жінки, коріння гір, жил ведмедя (щодо цього матеріалу існує трактування, що малось на увазі саме чутливість та доброзичливість ведмедя), подиху риби та слини птахів. Саме через магичні здібності цього ланцюга, дворфам довелось використати усі ці елементи в такому обсязі, що більше цих речей неможливо зустріти у світі. На цьому прикладі можна спостерігати підтвердження позицій М. Еліаде щодо особливостей міфів, які були викладені раніше, та основної характеристики міфу щодо походження - створення чогось та зникнення чогось зі світу (Старша Едда, 2020, с. 29-126).

Через розгляд значної кількості космогонічних міфів та його видів, М. Еліаде зробив висновок щодо головної функції такого міфу в класичному соціумі. Ця функція проявляється у тому, що такий міф має роль певної базової моделі будь-якого формування та народження: від появи дитини на світ до падіння держави. В певному сенсі, можна сказати, що саме космогонічний міф, можна сприймати за базову модель певного виду творчості людини, адже будь-який індивід, що відходить від традиційних бачень та уявлень соціуму, бачить фундаментальну єдність усіх форм становлення (Еліаде, 2014).

Переходячи до наступного етапу розгляду міфу та його ролі у контексті цієї роботи, варто знову звернутися до праць М. Еліаде, де науковець розглядав саму сутність міфу також як цілковите відображення еталонного світу. Згідно його концепції сутності та її передування існуванню, складається певна філософська система, за якою базис космогонічних міфів та міфів щодо походження (який, як було сказано, складається з пояснення виникнення чогось у реальності) вимагає наявності певної сутності божественного характеру, яка має існувати з самого початку існування реальності та ще до неї.

У цей момент викладення відомостей, варто також сказати, що сам Мірча Еліаде більшість своїй наукових праць присвятив проблематиці смерті та божественного, яке, згідно його переконань, завжди перебуває у взаємозв'язку, адже божественне створює, а смерть знищує (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016).

М. Еліаде, під час аналізу примітивних вірувань, декілька видів божественного, яке у міфах було творцем усього у реальності (Геннеп, 1999, с. 24-104). На нашу думку, буде доречним систематизувати ці види творців наступним чином:

1. «Відпочиваючий бог» (Deus otiosus) - цей вид божественного притаманний монотеїстичним віруванням (насамперед, авраамічним релігіям). Згідно цієї концепції, є бог, який утворив реальність та живе і відійшов від справ. Цього «бога» можна сприймати як першоджерело міфу, адже саме через існування «відпочиваючого бога» і був утворений міф та людина, аби його передавати. М. Еліаде спирався саме на таке сприйняття ролі та участі божественної істоти у своїх дослідженнях деїзму та основних образів та символів, які притаманні таким релігіям (Еліаде, 2021).

2. «Вбитий бог» - цей вид божественного притаманний політеїстичним віруванням (скандинавське, слов'янське, кельтське, грецьке та римське язичництво). У цій концепції бог може померти або помирає заради створення чогось. Особливістю цього виду концепції щодо божественного є те, що сам бог з'явився після утворення світу і тому не відповідає принципу космогонічного міфу. Прикладом можна знову обрати скандинавське язичництво, адже під час

злиття первородних світів Муспельхейму та Ніфльхейму утворився перший бог-велетень Імір, з тіла якого Один, Вілі та Ве створили світ людей Мідгард. На цьому прикладі видно як бог з'явився після створення первинного світу і як його смерть вплинула на подальшу реальність (Старша Едда, 2020, с. 29-126).

У контексті цієї роботи, цікавим є саме другий вид божественного з міфів. Адже цінність «бога, який помре/помер» є критичною у контексті обрядів поховання. На повністю логічне питання «чому?» можна ще раз акцентувати увагу на тому факті, що міф є центральним каталізатором формування культурних особливостей соціуму. Поховання – це повністю соціальне явище, яке має свою культурну специфіку, яка залежить, в першу чергу, від релігійних переконань. І як вже було сказано, релігія, як правило, базується на міфах.

І саме тому, міф про мертвого бога спонукає соціум до формування культурної специфіки поховального обряду, який базується на, наприклад, міфі про смерть і поховання божественної істоти. В самому поховальному обряді деяких культурних систем можна побачити це наслідування міфам, про що буде йти мова в наступних частинах цієї роботи. Але для підтримання логічної послідовності викладення матеріалу, варто спочатку зрозуміти різницю у сприйнятті центрального, у контексті поховальних обрядів, явища – смерті людини.

1.2. Міфологічне підґрунтя сприйняття смерті.

Як було сказано наприкінці минулого підрозділу, смерть – це центральний каталізатор виникнення та застосування поховальних обрядів у різних культурах. Простіше кажучи, не було б смерті – не було б і поховань та обрядів, які стосуються цього процесу. Не дивлячись на те, що сама смерть є однаково невідворотною для всього людства, її сприйняття суттєво відрізняються у різних культурах.

Для прикладу можна взяти опис плинину життя корінного жителя Австралії, у якому В. Ллойд Уорнер зазначав про особливе ставлення цього етносу до

самого сенсу смерті. Як він виклав у своїх статтях, типовий австралійський абориген сприймає смерть як певний етап становлення людської особистості: до народження особистість є суто духовною та чистою; протягом життя вона брудниться та втрачає свою духовність; а після смерті отримує первинну чистоту та святість. Тобто цей етнос сприймає смерть як певний святий етап очищення та одуховнення людської особистості (або душі) (Геннеп, 1999, с. 54-98).

Як зазначав неодноразово згаданий М. Еліаде, на сучасному стані становлення людської культури (в першу чергу загальноєвропейської) сприйняття смерті суттєво відрізняється від первинних культур. Зараз смерть є певною тривіальною закономірністю, яка сприймається через призму науки та раціонального способу мислення. Смерть – це те, що чекає усіх людей. Смерть – це те, що було, є та буде завжди. Через ці два твердження відображається сучасне сприйняття смерті в розвинених країнах, де міфологічні засади розвитку культури давно не відіграють суттєву роль у суспільстві. Тобто, сучасна людина живе за принципом наявності початку і кінця у будь-чого живого.

В певному сенсі, переважна кількість культур світу частково розділяла цю ж думку. Адже, смерть розглядалось як те, що має статися з кожним, але вважалось, що сама смерть з'явилась внаслідок певної ситуації, яка описується в міфах. Переважна кількість міфів описує первинний варіант світу, де першим людям та божественним істотам не була відома смерть, але внаслідок певної події, яка мала місце в давні часи, вона з'явилася у житті людей. Такі міфи мали досить важливу мету: пояснити соціуму чому, як та навіщо людина має помирати. Через положення цих міфів, давні люди бачили аргументацію самої необхідності та невідворотності смерті. І саме тому, згаданий в попередньому підрозділі «бог, що помре/помер» є таким важливим міфом, що формував розуміння давніх соціумів щодо самої сутності та походження смерті, яка чекає кожного (Геннеп, 1999).

Не дивлячись на те, що положення міфів щодо появи самої смерті та першої її жертви суттєво відрізняються у різних культурних системах, головна мета у них всіх єдина – аргументація смертності людини. Але, варто зазначити, що лише мала частина таких міфів аргументує саму смерть як наслідок покарання людей божественними істотами за певний проступок. Найбільш поширеною аргументацією існування смерті у міфах є діяльність певної демонічної істоти або трикстера. Такі міфи часто присутні у міфологічних системах, де чітко виражений антагонізм між процесом створення та руйнування, що має своє втілення у божественному «Творці» та «Руйнівника». Гарними прикладами таких міфів є культури згаданих раніше корінних австралійців та, зокрема, племен Північної Америки та Центральної Азії (Еліаде, 2000).

Також, досить популярними видами таких «пояснень смерті» є міфи, у яких смерть з'явилася через певну абсурдну ситуацію. Гарним прикладом є міфологічні системи Африки, де, згідно одного з міфів, верховна божественна істота відправила до людей двоє створінь: хамелеона, який мав повідомити людям, що вони не будуть підвладні смерті та ящірку, яка мала повідомити людям, що вони стануть смерті підвладні. Через абсурдну ситуацію з затримкою хамелеона в дорозі, ящірка передала людям звістку про їхню смертність, що зумовило подальші смерті у соціумі. Саме відверта абсурдність цього пояснення виникнення смерті зумовила сучасне сприйняття цього явища у африканських народів, для яких притаманні більш позитивні поховальні обряди з піснями та ритуальними танцями.

Мірча Еліаде досить чітко аналізує цей міф у своїх творах, що зумовлює його висновки щодо прийняття абсурдної концепції смерті через сам незбагнений характер цього явища. Адже досить прийнятно для соціуму в різні періоди історії сприймати найбільш абсурдну версію пояснення чогось, що соціум не може пояснити (Еліаде, 2000).

На противагу певній комічності попереднього міфу про смерть, можна проаналізувати меланезійський міф, у якому це явище виникає у зв'язку з помилкою предків. Згідно його положень, люди скидали власну шкіру для збереження молодості, що унеможлиблювало смерть. Але одна з жінок племені надягнула стару шкіру, аби заспокоїти власну дитину, яка не впізнала молоду матір. Через цей проступок з боку жінки, люди втратили можливість скидати шкіру і, таким чином, почали старіти і вмирати.

Останнім прикладом буде представлений індонезійський міф, у якому божественний «Творець» обдаровував первісних людей за допомогою мотузки, якою він спускав з небес необхідні людям речі. Але одного разу він спустив камінь, який люди не побажали приймати через те, що він їм не був потрібен. На прохання людей, Творець спустив їм банани, яким люди зраділи. Але радість їхня була зупинена словами божественної істоти, яка сказала, що якби вони обрали камінь, то їхнє життя стало б таке ж постійне та незламне. Але через те, що вони обрали банани, то життя їхнє стане подібним йому: вони будуть вмирати як пагони дерева, а їхні місця займатимуть їхні діти.

Викладений міф є досить цікавим аргументом щодо факту діалектики життя і смерті. Сам камінь можна розглядати як певну метафору постійності, але відсутності свободи та розвитку. Камінь є постійним та стабільним. Банани ж можна розуміти як метафору щодо розвитку, свободи, творчості, але відсутності постійності та затвердження циклічності. Через ці позиції, які М. Еліаде підтверджує у своїх працях, можна зрозуміти, що у той момент людина обрала смерть заради бурхливого та насиченого життя. Але у міфі це сталося через незнання людини про справжню сутність цих речей, які пропонувала божественна істота.

Через призму цих міфів постає споконвічна філософська та релігійна катастрофа людства, а саме – втрата безсмертя. Через таке бачення смерті, не можна знайти культуру, у якій смерть постає божественною благодаттю. Навпаки, смерть завжди постає божественною карою або невідвратною участю людини (Еліаде, 2016).

Саме через цей факт утворилася концепція безсмертної душі. В певному сенсі, можна сказати, що людина просто не могла змиритися з ідеєю про невідворотність власної участі і тому з'явилися міфи про потойбіччя та подальше життя людини після смерті фізичної оболонки.

Окремо варто зазначити, що в багатьох соціумах далеких часів смерть розглядається як те, що лише доповнює життя людини. Саме у такій ролі смерть постає в міфі про камінь та банан, адже через смерть забезпечується циклічність життя: щось має померти, аби щось інше отримало життя (про що говорила божественна істота у моменті про пагони бананового дерева та людських дітей).

Повертаючись до питання тісного взаємозв'язку смерті та життя, можна впевнено заявити, що сучасний європеєць, який мало звертає увагу на проблематику релігійного та етнокультурного характеру, все ще підсвідомо є зв'язаним з незрозумілою діалектикою смерті та життя. Тією ж самою, що й його давні предки. Це сакральне явище є досі нерозв'язаною загадкою для сучасного суспільства, і тому представляється у різних розуміннях: як процес переходу у інший світ; явище, що передує другому народженню; те, що передує воскресінню; процес переходу у інший стан існування у вигляді безтілесного духу.

У різноманітних культурних системах існують міфи щодо набуття вічної молодості, яка фактично перетворюється у безсмертя людини, що може стати поясненням культурної тенденції до пошуку джерела вічної молодості. У випадку повернення до згаданого міфу про Творця та банани, можна сказати, що істинне бажання тогочасних людей (та, в принципі, сучасних також) було отримати одразу і камінь, і банани, адже бажання мати насичене життя, але, при цьому, мати власне безсмертя – це істинна мрія людства. М. Еліаде вбачав у цьому ту ціль, яка пов'язувала якщо не всі, то більшість культур. Це бажання та прагнення є типовим для релігійних систем.

У різноманітних трактатах релігійного спрямування можна зустріти натяки на це невимовне бажання щодо досягнення *coincidentia oppositorum*,

уніфікації, яка нівелює будь-яку різницю у сутності. Досить часто можна зустріти в міфологіях певних неординарних сутностей, які водночас поєднують у собі дві протилежні сторони, що прямо пов'язані зі світом живих та смертю (Еліаде, 2016) (Геннеп, 1999).

Цей концептуально неможливий синтез антагоністичних сторін є досить типовим для певних філософських вчень Сходу. Гарним прикладом є нетривіальне та суттєве тлумачення традиції Махаяна, вчення Мадх'яміка, яке отримало свій сучасний розвиток через позиції Нагарджуни. Це досить неоднозначне тлумачення відображало ступінь поширення згаданої діалектики смерті та життя. Згідно його тлумачення, між сансарою та нірваною немає суттєвої різниці, що пояснюється загальною єдністю речей (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

Нагарджуна відстоював позиції загальної єдності речей у світі. Тобто, за його вченням, небуття та буття були єдиним цілим; хаос та порядок не мали різниці, а життя та смерть були єдиним процесом, що відбувався з людиною. М. Еліаде вважав, що це вчення є досить цікавим з того боку, що відстоювало загальну концепцію життя після смерті, при цьому не обравши єдиної відповіді щодо виду існування після смерті людини.

На нашу думку, факт самого порівняння однієї з найважливіших праць індійської метафізики (а саме – «Муламадх'ямака-каріка» авторства видатного індійського філософа Нагарджуна) з абсурдною та парадоксальною ідеєю отримання каменю та банану людиною, хоч і може бути розцінений як порівняння фундаментальної «Держави» Платона з антиутопічним «Атлантом» Айн Ренд, але є необхідним для формування повноцінного розуміння цієї тенденції сприйняття смерті та пошуку безсмертя. Розуміння сенсу смерті та подальшої долі померлого – це основне питання, що раніше піднімалося в релігії та було фактором привабливості людей до певної релігійної культури.

Варто також сказати, що питання смерті стало одним з центрів філософських досліджень після виходу у світ праці «Буття і часу» Хайдеггера,

на яку досить часто у своїх творах спирався сам М. Еліаде. Головним чином, феноменальний успіх цього викладення результатів роздумів та досліджень явища смерті автором є беззаперечним показником зацікавлення суспільства у вирішенні питань щодо цього явища. Чому смерть є? Що після неї? (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

Сам філософ вбачає у існуванні людині на світі процес «буття-до-смерті», а наступний етап існування – смерть – як особливий вид буття, що постає у вигляді притулку людської свідомості. За його словами, смерть є певною «гробницею» небуття, яке, в свою чергу, має в своїй сутності наявність буття.

Звичайно, самі ідеї Хайдеггера та їхній аналіз заслуговують окремого дослідження, яке б, для повноцінного аналізу усіх аспектів, не вмістилося б у тих рамках дипломної роботи, але можна сказати, що в певному сенсі, Хайдеггер був переконаний, що сама сутність людського буття може бути зрозуміла лише через сприйняття людиною правильного розуміння сутності смерті, адже буття та небуття перебувають у синтезі.

Як загальний висновок цього підрозділу, варто сказати, що розуміння смерті є центральною проблематикою багатьох філософських шкіл протягом багатьох століть людського існування. Це проблема, яка досі не має пояснення, і саме тому щодо неї було утворено стільки міфів, що переросли в релігійні культури. Сам процес дослідження філософської сутності єдності життя та смерті пройшов довгий шлях від досить символічного міфу про каміння та банани до фундаментальної філософської праці як «Буття і час» (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

Неодноразово було підняте питання щодо існування душі, яка відокремлюється від фізичної оболонки, в чому вбачають втілення смерті як процесу більшість культурних систем людства. Але залишається відкритим питання виду та місця подальшого перебування людської душі. Куди вона відправляється? Це питання є третім та останнім, розгляд якого дозволить перейти до дослідження обрядів поховання, адже без повноцінного розуміння культурного сприйняття ідей потойбічного перебування душі та потойбіччя

загалом неможливим є розуміння поховальних обрядів, які тісно пов'язані з цим процесом зміни онтологічного статусу людини.

1.3. Питання потойбіччя та концепції переродження.

Після розгляду положень про таке явище як міф та його вплив на формування людської культури, та дослідження концепції смерті у різних культурних системах людства, можна прийти до 3-го та найбільш важливого питання, яке передує розгляду поховальних обрядів в різних культурах та їхнього символізму, а саме питанню потойбіччя та концепції про переродження.

Якщо слідувати ідеям, які викладені у творах Мірчі Еліаде, то можна сказати, що під терміном «потойбіччя» мається на увазі інший світ, у якому перебуває душа людини після фізичної смерті у світі людей (Рай, Пекло, Вирій, Вальхалла, Хельхейм – залежно від релігійного контексту). Також, М. Еліаде розглядає потойбіччя як сам стан існування людської душі після смерті – тобто, з моменту смерті, людина перебуває у потойбіччі незалежно від місця перебування душі – душа може мандрувати світом живих та жити у своєму минулому домі, але, через свій онтологічний стан, вона перебуває у невидимому живим середовищі, що є частиною світу. Ці визначення є досить спрощеними, адже для повноцінного розгляду концепції потойбіччя та її дослідження М. Еліаде не вистачить рамок навіть окремої дипломної роботи (Старша Едда, 2020).

Головна проблема яка постає перед дослідником питання формування концепції переродження в різних архаїчних культурних системах людства - це те, що більшість особливостей цих систем розглядається через призму сучасного світогляду людини, який, в більшій своїй частині, відкидає міфологічні засади формування цього світогляду, але, попри це, ми можемо впевнено сказати про той факт, що в традиційному світі, з його міфологічною складовою, сама сутність смерті розглядається як певна друге народження та початок нового етапу існування померлого та його душі.

Але варто також підняти спочатку питання «перехідного періоду» або «мосту між життям та смертю», яке, в певному сенсі, є досить важливим аспектом поховальних обрядів та міфологічного сприйняття смерті загалом. Варто знову повернутися до міфологічних образів Давньої Греції (ріка Стікс, яка стосується Аїду), Давньої Скандинавії (Гйоль – ріка в Хельхеймі). В певному сенсі, саме ці річки постають у образі «мосту», адже саме ці ріки розділяють світ живих та мертвих. Згідно міфологічних першоджерел цих двох міфологічних систем, саме перехід по той бік річки завершує етап загибелі та породжує існування душі у якості жителя потойбіччя (Старша Едда, 2020) (Еліаде, 2021).

Мірча Еліаде розглядав образ цього «мосту» як спосіб осмислити процес смерті та саму систематику поховальних обрядів, адже саме так, на його думку, аргументується необхідність проведення поховальних обрядів другого етапу (про які буде йти мова далі), які, в свою чергу, допомагали людині завершити перехід через міст, що розділяє життя та смерть (Еліаде, 2021).

В певному сенсі можна говорити про те, що сама сутність смерті полягає у тому, що вона має роль певного етапу зміни онтологічного стану існування, через який людина проходить ініціацію – тобто прохід на інший бік життя. Зокрема, можна сказати, що цей процес ініціації людина переживає кілька разів за своє життя, залежно від культурної системи до якої вона належить.

Як приклад, можна привести обряди, які були притаманні або навіть ще досі є притаманними певним культурам та релігіям як іудейська Бар-Міцва та Бат-Міцва – обряд ініціації іудейських підлітків. Підлітки через цей обряд отримують статус дорослого, що можна розглядати через глибокий символізм самого обряду: дитина помирає, а народжується дорослий. Ці обряди ініціації притаманні багатьом культурам, де перехід до нового статусу у соціумі завжди супроводжується символізмом, який досить схожий зі смертю, адже ініційованому необхідно поховати частину своєї духовної сутності задля отримання нової (Геннеп, 1999).

Розглядаючи смерть як друге народження людини, можна казати про той факт, який М. Еліаде досить часто виділяв у своїх працях, а саме те, що це народження є цікавою складовою культури людей, адже це народження не є біологічним, але має свої природні передумови. Це народження відбувається через фізичну смерть людини, але супроводжується ритуалами та обрядами, які люди здійснюють згідно з міфами. Цей факт наслідування міфам є тим, що лише додає сакральності моменту другого народження. Людина помирає, що пояснюється міфом про сутність та появу смерті у світі, і людина народжується вдруге згідно з міфами, які пояснюють що чекає людину після смерті.

Але, розглядаючи питання походження опису потойбіччя в різних культурах, Мірча Еліаде зіштовхнувся з критичною проблематикою, яка була вирішена через дослідження явища шаманізму, яке було притаманне багатьом давнім народам. Згідно його досліджень, найбільш поширеними джерелами опису потойбіччя є саме шамани та їхні подорожі у інші світи, які досягалися певними сакральними ритуалами. Можна сказати, що це досить тривіальне для світової міфології явище, адже в багатьох міфологіях присутні міфи про мандри до потойбіччя, де чітко описується середовище іншого світу та умови, які чекають на загиблого (Еліаде, 2014).

В певному сенсі, «похоронна географія» – тобто чіткий опис потойбіччя та всіх його характеристик є результатом діяльності суто шаманів. Адже через їхні мандри систематизуються усі знання про інший світ та структурується розміщення світів у географічному плані. Саме шамани виступають у ролі першопрохідців потойбіччя, які можуть мандрувати у два боки та розповідати про власні спостереження, що, на думку філософа, і є першоджерелом міфів, які розповідають про потойбіччя у різних культурах.

Зв'язок міфів та цих ритуалів шаманів є досить чітким, що має своє відображення в усній творчості народів Центральної Азії, Океанії та племен Північної Америки. Досить гарним прикладом впливу шаманізму на розвиток відомостей щодо потойбіччя та міфотворчої ролі цієї діяльності є широковідома історія про спробу Орфея забрати душу Евридіки до світу живих – це гарний

приклад класичного міфу про мандри живої людини у потойбіччя, що зображує шаманські мотиви. Але, також цікавим є той факт, що у різних культурах потойбіччя знаходиться у різних місцях (Еліаде, 2014).

Воно може знаходитися як у світі людей, але на краю світу (слов'янський Ирїй), під землею та над землею (Пекло-Рай, Хельхейм-Вальхалла) або бути зовсім у іншому світі (давні вірування племен Північної Америки та Середньої Азії – світ духів-предків).

М. Еліаде присвятив питанням дослідження шаманізму та окультизму велику частину свого життя, адже, на його думку, повноцінне дослідження концепції смерті та переродження неможливе без дослідження ритуальної сфери діяльності, що має першочергове значення у формуванні поховальних обрядів та самої системи вірування різних людей (Еліаде, 2016).

Сам науковець неодноразово наголошував на високому символізмі і метафоричній складовій самого явища смерті, адже у авраамічних релігіях та індуїзмі святий завжди помирає лише у контексті мирського життя, але сам він продовжує своє існування у вигляді небесного святого та через власні праці, які продовжують ширитися його послідовниками. Усі перелічені художні уподібнення виступають у якості певних метафор та символічних елементів, що лише продовжують процес зміцнення смерті як прямої критично важливої парадигми сприйняття процесу життя та того, що йде після нього – існування у формі душі, духу або будь-якої безтілесної форми.

Досить цікавим моментом у сприйнятті концепції потойбіччя є питання структуризації загальної класифікації видів потойбіччя. У працях М. Еліаде є певні натяки на існування бажання автора реалізувати цей теоретичний момент, але фактичної структури так і не було представлено (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016). На нашу думку, яка базується на ідеях самого М. Еліаде, питання потойбіччя як самого виду існування після смерті можна структурувати наступним чином:

1. Згідно концепції антагонізму двох потойбіч.

Ця концепція є досить відомою формою реалізації ідеї щодо формування у релігійної спільноти світогляду «віряни-грішники», за якою всі істинно віруючі після фізичної смерті трансформуються у дух, який потрапить до певного «раю», фактичний вигляд якого залежить від етнокультурних цінностей соціуму. А грішники, еретики та язичники мають потрапити до «пекла», яке представляє собою неможливий для життя простір, у якому їх мають чекати вічні муки. Формальними міфологічними системами та релігіями, які базуються на таких засадах є скандинавська міфологія (Хельхейм-Вальхалла/Фолькванг), авраамічні релігії (християнство та іслам).

2. Згідно концепції прямого переродження (функціонування певного колеса життя).

Ця концепція є основою індуїзму, у якому передбачено реінкарнацію будь-якої живої істоти. Згідно основних положень, в основі будь-якої живої істоти є первинний духовний елемент, який під дією законів сансари – Атман. Атман – це душа, власна особистість будь-чого живого, що під дією колеса сансари має вічно проходити через цикли життя, які символізуються стражданням, хворобами та смертю. Лише звільнення від законів та правил цього кола можуть дати вічний спокій душі, що залежить від стану карми.

3. Згідно концепції культур з культом предків.

Це досить цікава концепція, яку досліджував М. Еліаде під час аналізу етнокультурних особливостей вірувань індіанських племен Північної Америки. За цією концепцією, яка спирається на основи шаманізму, після смерті людини відбувається процес відходження душі до окремої сфери світу, у якому перебувають усі предки племені. Згідно вірувань цих племен, усі душі предків перебувають у світі, який перебуває у синтезі зі світом живих, але є невидимим для тих, хто досі не помер. Душі померлих предків можуть впливати на долю живих та допомагати їм у складних ситуаціях. Окремою особливістю цієї концепції є те, що у культурах певних північноамериканських племен відзначений той факт, що душі померлих предків є другою стороною

поховальних обрядів: поки живі відпускають душу померлого – мертві предки приймають цю душу на своїй стороні.

Через розгляд останнього виду розуміння потойбіччя північноамериканськими племенами постає цікаве питання перебування душі після смерті. Адже, як відзначав М. Еліаде, досить популярним є ідея щодо перебування душі загиблого там, де він перебував за життя (у рідному домі, місті, селищі і так далі), але, при цьому, вони перебувають у своїй могилі та потойбічному світі. У цьому постає серйозна проблематика локалізації духовного втілення людини після смерті, яка присутня у багатьох релігіях.

Факт допущення певного парадоксу місцеперебування духовного вигляду людини водночас у світі живих та потойбіччі має різноманітне релігійне пояснення, що залежить, в першу чергу, від особливостей певної релігії та її засад формулювання концепції смерті. Душа може як, в певному сенсі, затримуватися у світі живих через певні причини (у якості «ангела-охоронця» певної живої людини, духа помсти, жертви насильницької смерті і так далі), планомірно перебувати у власній могилі або тимчасово перебувати в певному місці з подальшим кінцевим переходом у інший світ.

Середземноморська традиція, що базується на допущенні одночасної присутності духовного втілення загиблого у світі живих та потойбіччі, була прийнята Церквою через факт синтезу християнських канонічних традицій та традицій місцевих громад, що мало своє місце, зокрема, й на території інших народів (як приклад, увібрання герmano-скандинавських традицій щодо Вальхалли та їхнє переформування у концепцію Пекла в християнській культурі, що також було описано у працях М. Еліаде) (Старша Едда, 2020).

Цікавим аспектом є те, що цієї концепції дотримувались і найсуворіші прибічники канонічних особливостей християнської релігії як, наприклад, святий Амвросій Медіоланський, який поховав свого брата Сатира біля тіла святого мученика, аби кров з тіла мученика покрила тіло загиблого брата. Цей момент перебуває у антагонізмі з офіційними канонами християнської віри, адже, згідно них, відразу після смерті, душа померлого має відправитися в Рай

або Пекло. Але сам святий Амвросій у своїх діях продемонстрував прийняття концепції одночасного перебування душі в декількох місцях, адже вважав, що кров з тіла мученика може впливати на тіло загиблого брата, а значить і на його душу (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

Було б помилкою не зазначити той момент, що ця віра у можливість перебування духовної форми людини у декількох місцях не має спільних аспектів з офіційним християнським баченням воскресіння, яке, як зазначав М. Еліаде, є повністю самостійною формою та актом творіння, що має безпосередню божественну передумову скоєння.

І тому, через усі викладені дані у цьому підрозділі, можна говорити про високий рівень символізму, що представляє собою процес переходу людини у потойбіччя, що є центральним фактором формування певних особливих поховальних, що будуть розглянуті у наступному розділі.

Висновки до Розділу I.

Завдяки розгляду усієї інформації, що була викладена у попередньому розділі можна сформулювати висновки, що представлені нижче.

1. Практичний аналіз поховальних обрядів є неможливим без початкового теоретичного розгляду базису щодо структури «міф-смерть-потойбіччя», яка є певним етапом послідовного розвитку культурних особливостей релігійного світогляду будь-якого соціуму.

2. Міф, згідно ідей науковця, це завжди історія щодо початку або кінця певної сутності або явища.

3. Міф завжди розповідає про певну подію, яка має початок та має кінець. Головні герої цієї історії – це певні міфічні істоти (боги, тварини, людські герої з божественними якостями), які відомі людині, адже мають сакральне для неї значення. Це сакральне значення завжди пояснюється через положення цих міфів, які мають відповісти на питання чому та навіщо щодо певного явища чи події, на які вплинули ці істоти.

4. Як зазначав неодноразово згаданий М. Еліаде, на сучасному стані становлення людської культури (в першу чергу загальноєвропейської) сприйняття смерті суттєво відрізняється від первинних культур. Зараз смерть є певною тривіальною закономірністю, яка сприймається через призму науки та раціонального способу мислення. Смерть – це те, що чекає усіх людей. Смерть – це те, що було, є та буде завжди. Через ці два твердження відображається сучасне сприйняття смерті в розвинених країнах, де міфологічні засади розвитку культури давно не відіграють суттєву роль у суспільстві. Тобто, сучасна людина живе за принципом наявності початку і кінця у будь-чого живого.

5. Якщо слідувати ідеям, які викладені у творах Мірчі Еліаде, то можна сказати, що під терміном «потойбіччя» мається на увазі інший світ, у якому перебуває душа людини після фізичної смерті у світі людей (Рай, Пекло, Вирій, Вальхалла, Хельхейм – залежно від релігійного контексту). Також, М. Еліаде розглядає потойбіччя як сам стан існування людської душі після смерті – тобто, з моменту смерті, людина перебуває у потойбіччі незалежно від місця перебування душі – душа може мандрувати світом живих та жити у своєму минулому домі, але, через свій онтологічний стан, вона перебуває у невидимому живим середовищі, що є частиною світу. Ці визначення є досить спрощеними, адже для повноцінного розгляду концепції потойбіччя та її дослідження М. Еліаде не вистачить рамок навіть окремої дипломної роботи.

Через розгляд теоретичної бази щодо філософського тлумачення термінів «міф», «смерть» та «потойбіччя», згідно засад праць М. Еліаде, можна перейти до аналізу саме поховальних обрядів, що відображає головну ціль цієї праці.

Через розуміння основних аспектів формування глибокого символізму, що прихований у обрядах поховання, можна побачити як міф та його складові, що мали на меті пояснити традиційним суспільствам походження такого явища як смерть та того, що чекає людину далі, вплинули на те, як відбувається саме сприйняття смерті людини та як готують духовну та фізичну складову до переходу по той бік життя.

РОЗДІЛ II

ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ В РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ СИСТЕМАХ

2.1. Космологічна символіка похоронних ритуалів.

Для початку розгляду викладеної далі інформації щодо сутності та символіки поховальних обрядів в різноманітних культурах людства, варто зазначити, що неодноразово згаданий раніше Мірче Еліаде присвятив свою наукову діяльність дослідженню релігійних аспектів існування суспільства, які є, в певному сенсі, центральним формуючим фактором світогляду як людини та і самого суспільства. Через призму розглянутої в попередньому розділі інформації щодо сутності та значення смерті та міфу щодо неї у формуванні концепції потойбіччя, можна зрозуміти увесь принцип синтезування поховальних обрядів як одного з ключових моментів втілення релігійних установок суспільства, адже, як було сказано, смерть та міфи щодо неї – це один з найбільш важливих моментів культурних особливостей суспільства (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

Незважаючи на той факт, що самому філософу було більш до душі розгляд шаманських культур та релігійних особливостей Азії, що можна підтвердити через досить значне їхнє відображення у його працях, у порівнянні з зображенням європейських релігійних особливостей дохристиянської епохи, у цьому розділі буде проведена зображальна аналітика різноманітних поховальних обрядів згідно прикладів та положень самого М. Еліаде та, зокрема, прикладів авторки цієї роботи.

Тож, для початку варто зазначити, що є різноманітна кількість класифікацій поховальних обрядів, які відрізняються за своїми характеристиками структуризації цих явищ. Але у цій роботі буде розглянуто два основних типи характеристики, які, на нашу думку, є найбільш точними та доцільними (у контексті розгляду поховальних обрядів згідно положень та ідей, які були викладені у наукових працях Мірчі Еліаде) та представлені у наступному підрозділі.

Основним моментом міфічної природи, який об'єднує більшість релігійних культурних особливостей різних соціумів, є те, що, згідно міфів про першу смерть, результатом появи цього явища у світі та його першої жертви став процес переформування самого космосу, що сталося через злам існуючих принципів його побудови: були зломлені ниті зв'язку між духовним світом та світом земним або ж, взагалі, космос розділився на духовну та фізичну сфери, що й стало причиною розриву людини на особистість (душу) та тіло, що символізує початок антагонізму матеріального та духовного світів, які раніше були одним цілим або міцно пов'язаними (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000) (Еліаде, 2014).

Окремим досить поширеним явищем є те, що, згідно багатьох релігійних основ, душа людини була створена божественною істотою, а її фізичне тіло було сформоване з землі та її елементів. Після фізичної смерті відбувається повернення цих елементів до їх творців: тіла до землі, а душі до божественного.

Ці «творчі» сторони смерті, які відбуваються через зв'язок космогенезу та антропогенезу та самого явища смерті є досить цікавою особливістю, який вплинув на фактор поховальних обрядів. Адже вважається, що сам процес смерті не є завершеним до закінчення останнього обряду поховання щодо загиблого.

Сам процес поховання та усі обряди, які пов'язані з цим процесом мають мету роз'єднання фізичної оболонки людини та її душі з метою повернення кожного елемента у ті частини космосу, звідки вони були забрані для формування живої людини (Еліаде, 2016).

Як приклад, можна використати кремацію тіла. В традиційних культурах, за думкою Мірчі Еліаде, простежується сприяння людей, що проводять цей обряд, процесу повернення космічних елементів на свої місця. Адже, згідно давніх вірувань, через спалення тіла відбувалося остаточне зруйнування фізичної оболонки загиблого з метою вивільнення духовної складової, яка мала звільнитися від матеріального тіла та повернутися до божественного творця.

Як аргументацію щодо істинності концепції створення людини з двох аспектів космосу (матеріальної сфери та сфери духовної), Мірча Еліаде акцентує увагу на міфічних історіях про походження людини в різних культурах. Майже у кожній культурі людину створюють через синтез природного матеріалу (дерева, глини, піску, золи тощо) та божественної іскри, яка формує людське «я», що ще раз підтверджує твердження про наслідування поховальними обрядами цих засад у своїй основі.

Космічний принцип поховальних обрядів є центральним у працях Мірчі Еліаде, адже, згідно нього, більшість цих аспектів етнокультурної діяльності давньої людини отримує розуміння з боку людини сучасної. Це твердження можна пояснити тим фактом, що більшість фактичних значень цих обрядів є втраченою для сучасної людини. Бібліотеки, що мали в собі істинне знання щодо значення цих обрядів, пали під плином часу, а люди, які формували та передавали цю систему знань, давно втратили істинне значення цих обрядів (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000)(Еліаде, 2000).

Сучасний науковець може лише розглядати ці обряди через певні призми, що формуються через наявні літературні джерела розуміння, особисті спостереження та наукові теорії. Саме на цьому досить трагічному факті неодноразово наголошував відомий філософ.

Досить цікавим прикладом цього символізму поховальних обрядів є саме символізм поховальних атрибутів, які використовуються у цих обрядах. Можна виокремити такий цікавий атрибут як золото. Мірча Еліаде у своїх ранніх працях акцентував увагу на необхідності присутності золотих монет у якості поховального атрибуту під час поховальних обрядів у культурах, які мають у своїх міфологічних системах образи мосту як перехідного положення з життя до смерті та існування певного божественного «супроводжуючого на ту сторону». Варто згадати давньогрецьку та давньоримську культури, у яких вважалося необхідним покладання золотих монет на очі загиблих, адже саме так загиблі могли заплатити Харону за транспортування через Стікс (Еліаде, 2021).

Іншим прикладом є необхідність поховання давньоскандинавської знаті разом з їхнім золотом, яке вони могли б використати у наступному житті. Але щодо цього моменту варто зазначити той факт, що ця традиція була досить локальною та стосувалася лише Данії та частини сучасної Німеччини, які ввібрали цю традицію скоріш за все від минулої Римської імперії (Старша Едда, 2020).

2.2. Етапи поховального ритуалу та їхня характеристика.

Як було сказано у попередньому підрозділі, існує безліч видів систематизації поховальних обрядів у вигляді сформованих послідовних структур, які залежать як від етнокультурних особливостей об'єкта цих структур, так й від особистих переконань та ідей дослідника.

У цьому підрозділі буде розглянуто дві класифікації поховальних обрядів з подальшим дослідженням та виокремленням їхніх особливостей елементів. Перша класифікація стосується саме структуризації обрядів щодо поховання за їхньою послідовністю. Розглядаючи дані, що виклав М. Еліаде у своїх роботах, на нашу думку найбільш влучною та істинною буде наступна структура поховальних обрядів (Еліаде, 2000) (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016):

1. Поховальні обряди підготовчого етапу;
2. Поховальні обряди етапу погребіння померлого;
3. Поховальні обряди поминального етапу.

Сам неодноразово згаданий М. Еліаде у своїх творах розглядає сам поховальний обряд як певний «ритуал переходу на іншу сторону», який представляє із себе, як зазначалося у попередньому підрозділі, «суттєву трансформацію онтологічного статусу самої сутності людини». Згідно вищевикладеної структури, можна визначити наступні особливості кожного етапу:

1. *Поховальні обряди підготовчого етапу.* На цьому етапі поховання загиблого проводяться різноманітні обряди підготовки тіла та душі до наступного етапу розділення, що, на думку самого М. Еліаде, має суто

космогонічну природу, адже, як було сказано у попередньому підрозділі, відбувається розділення єдиної сутності (людини) на два космічних базових елементи: природного характеру (фізичного тіла) та божественної іскри (людського духу/душі), які повертаються до джерел свого утворення.

Цікавим у цьому етапі є те, як підготовлюється тіло та необхідні елементи/речі для подальшого обряду погребіння померлого. У багатьох культурах прийнято омивати тіло, що пояснюється як певний процес очищення самого померлого від «духовного бруду», який людина вбирає протягом власного життя.

Цей процес можна пояснити згаданою у попередньому розділі концепцією вищої чистоти і святості людської душі у австралійських племен, де, як було сказано, загальноприйнятою є ідея щодо набуття через смерть початкової чистоти людської душі, але, разом з тим, з боку живих є необхідним проведення цього ритуалу омовіння тіла загиблого як певний вияв допомоги душі померлого.

М. Еліаде простежує цей процес у багатьох культурах різноманітного характеру, адже не дивлячись на суттєві етнокультурні відмінності, усі вони мають цю сутність допомоги померлому, що відбувається через втілення поховальних обрядів на різних етапах (Еліаде, 2000) (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016).

На його думку, головною метою усіх цих обрядів є сприяння померлому у повному та необхідному закінченні життєвого шляху та успішному транспортуванні у потойбіччя.

Основним фактором, що зумовлює існування етапу підготовки до погребіння, є необхідність у переформатуванні онтологічного статусу загиблого. Згаданий процес омовіння відбувається до вбрання тіла у посмертну одягу, що відіграє свою важливу роль. Ця роль омовіння та перевбрання тіла відокремлює померлу людину від світу живих, але ще не приєднує її до потойбіччя.

Також, у багатьох культурах прийнято позбавлятися речей загиблого (від особистої одягу, в якій людина померла, до фактичного будинку, в якому

людина жила. Але ця класифікація речей, які необхідно очистити залежить від релігійних та етнокультурних переконань соціуму). Тобто, через ці процеси очищення втілюється перший етап переходу, який М. Еліаде відокремлював від інших своєю важливістю, адже від питання підготовки тіла та всього необхідного у похованні залежить подальший процес переходу людини та набуття нового статусу.

2. *Поховальні обряди етапу погребіння померлого.* На цьому етапі відбувається безпосередній процес погребіння тіла загиблого, що можна розглядати, через призму праць М. Еліаде, як початок переходу людини у потойбіччя та отримання ним наступного статусу – це більш нейтрального характеру, адже він вже не належить світу живих, але тільки почав перехід на іншу сторону.

На цьому етапі закінчується процес розділення людини на космогонічні елементи, які протягом обряду погребіння закінчують нівелювання взаємозв'язку. Але варто зазначити, що цей зв'язок та його ступінь переривання залежить від релігійних переконань соціуму, адже, як було сказано у попередньому розділі, в деяких культурах є прийнятою концепція допущення перебування людської душі у декількох місцях протягом певного часу після закінчення поховання. Тобто, можна сказати, що цей зв'язок може не повністю розірватися через процес погребіння.

Сам процес погребіння принципово залежить від етнокультурного фактору та релігійного фактору, на чому неодноразово наголошував М. Еліаде, адже питання кремації тіла, поховання на воді або погребіння у землі або навіть синтезування декількох видів в одному – є питанням дотримування соціумами традиційних елементів культури. Як приклад, можна знову звернутися до скандинавської та слов'янської міфологій, у яких були загальноприйнятими усі три окреслених види поховань. Погребіння у воді було викликане саме етнокультурними особливостями, адже як скандинави, так і слов'яни були мандрівниками-мореходами, у яких культ моря відігравав значну роль. Якщо щодо слов'янського міфологічного втілення образу моря нам точно невідомо,

то скандинавська традиція зберегла релігійні обряди поклоніння богу Нйорду, якому приносились жертви під час обряду поховання на морі.

Через цю призму місцезнаходження останнього спочинку фізичної оболонки людини можна побачити ще один аспект цього етапу поховання, а саме, як зазначав М. Еліаде, обов'язковість жертвоприношення або молитов божественному задля сприяння переходу померлого у потойбіччя. Цей процес притаманний більшості релігій у різному вигляді (певного жертвоприношення у традиційних віруваннях та більш духовних аспектів молитов у, наприклад, авраамічних релігіях).

Якщо викласти структуру цього етапу, то можна надати їй наступного вигляду:

1. Етап транспортування тіла загиблого до місця проведення поховальних обрядів етапу погребіння;

2. Етап початкового здійснення погребіння, який відбувається згідно етнокультурних та релігійних засад соціуму (на цьому етапі, в більшості культур, прийнято виголошувати промови щодо життя та смерті померлої людини, які супроводжує шаман/священнослужитель. Цей обряд можна розглядати як частину загального підсумку життєвого шляху людини, у якому відбувається момент початку входження душі в потойбіччя. У більшості етнокультурних систем цей обряд супроводжується проведенням зв'язку шамана з потойбіччям, який відбувається через, як зазначав М. Еліаде, входження шамана у стан екстазу, що дозволяє йому спілкуватися з духами, яким він розповідає про загиблого та просить їх допомогти душі під час переходу);

3. Етап фактичного погребіння. Цей етап супроводжується остаточним обрядом погребіння тіла через спалення/погребіння у землю/у море. М. Еліаде відзначав, що у європейських традиційних культурах Західної, Східної та Північної Європи цей етап вважається тим моментом, коли зв'язок тіла та душі повністю нівелюється та закінчується перехід на іншу сторону. Але, при цьому, вважається, що душа ще прив'язана до світу живих певним чином, що вимагає

проведення поминальних обрядів поховального процесу, про що викладено далі (Еліаде, 2000) (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016).

Цікавим моментом також є те, що досі відбуваються суперечки в наукових колах щодо моменту закінчення цього етапу та переходу до етапу поминальних обрядів. Одна частина науковців вважає, що цей етап закінчується у момент закінчення погребіння померлого (тобто у момент спалення або закопування у землю тіла), інша частина науковців надає підтримку думці, що цей етап закінчується лише у момент полишення місця поховання людьми. Сам М. Еліаде вважав, що цю проблематику неможливо розглядати через призму єдиної систематики, а варто базуватися на етнокультурних особливостях певного соціуму, у яких, за його думкою, цей момент закінчення має різне трактування.

Також, досить поширеними поховальними обрядами на цьому етапі є два протилежні види реакції на саме погребіння: оплакування загиблого та влаштування гучних гулянь на місці погребіння, здійснення яких залежить від самого міфічного сприйняття смерті соціумом. У культурах, які сприймають смерть як суто явище божественної кари людини та як трагедію втрати вічного життя, є поширеним саме оплакування загиблого (приклад: авраамічні релігії, певні африканські, австралійські та північноамериканські традиційні вірування). Культури ж, які сприймають смерть як лише один з аспектів переходу в інших онтологічний стан існування з подальшим перебуванням душі в одному зі потойбічних світів, прийнято влаштовувати гучні гуляння, які переростають в поминальні обряди (приклад: скандинавські та слов'янські традиційні вірування).

3. Поховальні обряди поминального етапу. Цей етап є останнім у контексті процесу поховання людини. Під час цього процесу відбуваються обряди поминання загиблого, які супроводжуються певними правилами сакрального характеру, що мають суто релігійну та етнокультурну специфіку.

Згідно позицій Мірчі Еліаде, саме на цьому моменті онтологічний статус людини повністю трансформується у свій закінчений вигляд. На цьому етапі

людина отримує статус пращура, який перебуває у потойбіччі, після закінчення свого життєвого циклу.

Саме через цей статус, до людини починають застосовуватись обряди, які притаманні шаманізму та окультизму – тобто обряди зв'язку з душою пращура, що виражається у проведенні поминання, яке відбувається через згадування життя загиблого та принесення йому певних дарів, що мають перейти у потойбіччя до нього.

Цей етап поминання є досить цікавим через розмиття власних часових рамок. Поминання відбувається в різних культурах від одного дня до декількох років, що можна пояснити певною сутністю існування обряду включення загиблого до світу живих у ці моменти, який М. Еліаде відзначав у багатьох традиційних культурах. У, наприклад, синтоїзмі та авраамічних релігіях прийнято утворювати певні сакральні місця поклоніння загиблим, де кожен живий може спілкуватися та приносити дари загиблому. В певному сенсі, це можна розглядати як закріплення певних позицій шаманізму у буденному житті, що відзначав М. Еліаде у культурах Азії, де досить міцно сформований культ предків. Цей аспект можна розглядати як формування божественності померлого, тобто надання йому рис певного божества, якому приносились жертви та здійснюється поклоніння, що лише підкреслює космогонічну концепцію божественної іскри, яка сформувала людську душу, адже поклоніння відбувається не фізичному тілу, що утворене з природних елементів, а саме божественному елементу космосу – душі людини.

2.3. Розгляд символізму поховальних обрядів на практичних прикладах.

У цьому підрозділі представлений аналіз поховальних обрядів, згідно позицій Мірчі Еліаде, через приклади двох повних описів поховань у ісламській традиції (як представника авраамічних релігій) та слов'яно-скандинавській традиції (як представника традиційних вірувань Європи).

Ці дві традиції були обрані через факт того, що вони є типовими представниками власних релігійних систем та були мало представлені у працях

М. Еліаде, який акцентував увагу на культурах Індії та Азії загалом, Північної Америки та певних культур Африканського материка.

Тому, на нашу думку, буде актуальним розібрати поховальні обряди цих двох культур для підтвердження або спростування певних ідей та позицій Мірчі Еліаде, які були викладені у попередньому підрозділі.

Для початку варто розглянути ісламську традицію поховальних обрядів, які формувалися протягом століть, адже, згідно ісламської традиції, після смерті пророка Мухаммада, його поховання виконувалось згідно обрядів, які він передав халіфу Абу Бекру, а саме важливого аспекту територіального розміщення поховання, яке залежить від місця смерті мусульманина. Згідно цієї традиції, місце поховання має розміщуватись коло місця смерті людини, як і сталося у випадку пророка, який був похований у мечеті Медини. Цей процес можна розглядати як приклад концепції зв'язку перебування душі людини коло певного місця, що перебуває у синтезі з християнською концепцією перебування душі померлого водночас у світі живих та у потойбіччі, про що писав М. Еліаде та про що було викладено інформацію раніше (Асанова & Эмирусейнова, 2005).

Згодом, у дев'ятому столітті була написана книга Мухаммада ібн Кардаму «Могильні покарання», яка є першим систематизованим джерелом інформації щодо культурних особливостей поховальних обрядів у ісламі.

Досить цікавим моментом ісламської традиції є те, що ревнивий мусульманин має почати підготовку до смерті сам за певних обставин: досягнення похилого віку або загального занепаду рівня власного здоров'я. У такому випадку мусульманин має почати збирати необхідні кошти для власного похорону, що в етносі кримських татар має назву «олюмлік». У випадку смерті людини, яка не збрала необхідні кошти на поховання, то ці кошти має забезпечити людина, що утримувала померлого за життя, багаті благодійники-мусульмани або держава. Окрім цього, поминки людини допускаються ще за життя, що лише підтверджує тезиси М. Еліаде про можливість початку

переходу у інший світ ще до фактичної смерті, які він виклав у роботах присвячених саме авраамічним релігіям (Асанова & Эмирусеинова, 2005).

Щодо самого поховального процесу, то тут можна простежити відповідність до структури, яка була викладена у попередньому підрозділі, але з певними особливостями. Наприклад, підготовчий етап поховання має відбутися у стислі строки, адже, згідно позицій ісламу, тіло померлого не можна довго тримати у світі живих, що може унеможливити успішний перехід душі у інший світ через той факт, що людина є гостем у світі живих, а потойбіччя - це істинна домівка усього живого, до якого необхідно поспішати. І знову можна сказати, що ця особливість підготовчих обрядів відповідає позиціям М. Еліаде щодо розділення людини, після смерті, на дві космогонічні частини - фізичне тіло, яке має природне походження, та душу, яка має суто божественне походження, і тому має відправитись у той світ, звідки вона прийшла у світ живих.

Наступний етап поховальних обрядів – сам процес погребіння супроводжується обрядами молитви, який має своє місце протягом усього процесу. Найбільш важливими молитвами є тридцять шоста сура Корану – Ясін, яка має значення певного способу підтримання процесу переходу душі у потойбіччя та, разом з тим, виступає у ролі сакрального елемента зв'язку з божественним (Асанова & Эмирусеинова, 2005).

Окремим моментом цього етапу є необхідність розміщення померлої людини обличчям або ногами до Мекки. Це досить цікава особливість, адже певних подібних канонів поховальних обрядів немає в інших авраамічних релігіях, що викликане сакральним значенням самої Мекки як найбільшої святині ісламу. Питання географічного розміщення місця поховання є поширеним аспектом поховальних обрядів у різних народах, але питання саме розміщення тіла у труні згідно з географічним розміщенням певного сакрального об'єкту є досить нетиповим явищем.

Після розміщення тіла померлої людини у могилі, продовжується обряд молитви, який має на меті зв'язок з божественним та прохання щодо прийняття душі померлого та прощення його гріхів за життя.

Окрім цього, варто знову згадати, описаний у минулому підрозділі, обряд омовіння, який відбувається або на початковому етапі поховання, або вже після процесу погребіння. Значення цього процесу відповідає тезисам М. Еліаде, адже в ісламі цей процес має на меті змиття гріхів людини за життя та представлення його чистим перед Аллахом (Асанова & Эмирусейнова, 2005).

Останній етап поховальних обрядів супроводжується плачем по померлому, але з дотриманням вимог щодо відсутності галасу, що, згідно позицій ісламу, може завдати болю померлому. Ось цей момент щодо завдання болю є підтвердженням згаданої у попередніх підрозділах історії про святого Амвросія у християнстві, що мало на меті пояснити існування концепції впливу на дух через тіло загиблого та того факту, що людина все ще може перебувати у двох місцях після смерті.

Як висновок цієї частини підрозділу, можна сказати, що позиції М. Еліаде, які були систематизовані та викладені раніше, чітко відповідають практиці поховань в ісламській традиції, що лише підтверджує істинність суджень філософа.

Далі варто розглянути поховання у слов'яно-скандинавській традиції, що було описано у працях відомого арабського літописця та етнографа Ібн Фадлана. Він став свідком поховання руського вельможі, яке сам етнограф досить точно описав.

Цікавою особливістю цього поховання є широкі рамки першого етапу поховання, які склалися з десяти днів, на які тіло руса розміщувалось у землю або спеціально створений курган, куди йому приносили дари у вигляді їжі та меду. Цей обряд дозволяє нам говорити про факт поступового переходу душі руса-скандинава у потойбіччя, за якого його душа ще досі пов'язана зі світом живих та може чути і відчувати певні аспекти життя. М. Еліаде аналізував цю особливість первинних традиційних культур Північної Європи, які вплинули на формування слов'янських культур і тому мають розглядатися в певній системі. Це лише ще раз підтверджує висновки філософа щодо факту зв'язку душі й тіла загиблого і після смерті, у певних культурах.

Але найбільше нас цікавить факт одруження померлого з молодою дівчиною, яка мала стати його посмертною дружиною. Протягом цих десяти днів перебування тіла в землі чи кургані, відбувалися гуляння, які мали ознаки весілля. У останній день цього періоду, дівчина мала вступити в статевий акт з найближчими родичами та друзями загиблого, яких називали дружиною загиблого руса. Через ці статеві акти, як пояснював Ібн Фадлан, дружина виконувала певний сакральний ритуал показу поваги до загиблого (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

В сам день початку наступного етапу погребіння, дівчину-наречену мали вбити у два способи водночас – задушити та пронизати мечами, що символізувало криваву та не криваву смерть, яка відображала двозначність світу. Ця двозначність виражається згідно концепції М. Еліаде про необхідність проходження смерті для подальшого народження у багатьох традиційних культурах.

Присутність біритуальних засад у цьому похованні є цікавою особливістю, що виражається як у подвійному похованні руса (у землі/кургані та через спалення тіла на кораблі), так й подвійній смерті його нареченої.

Окремо цей біритуалізм проявляється через подвійний вид поховання під час спалення, адже, хоча тіло й спалювали, але його спалювали саме на кораблі, що відображало також двозначність космосу та реальності, яка створена в його умовах (Єфименко, Левчук, & Гриценко, 2000).

Також у вигляді підношення померлому були принесені в жертву пес та кінь, що можна розглядати з двох сторін:

1. З боку міфологічної основи цього обряду, можна сказати, що цей обряд принесення пса та коня є наслідуванням положенням міфів про Хельхейм - загробний світ, у якому є сторожовий пес Гарм, а кінь є відображенням Слейпніра - єдиного коня в усіх світах, який може вивести свого господаря з Хельхейму. Ці символи є прямим відображенням міфу про смерть Бальдра - скандинавського бога весни та врожаю, смерть якого призвела до Рагнароку (Старша Едда, 2020).

2. Згідно позицій мисливської культури, яка була поширена у слов'янських племен (особливо серед знаті), пес та кінь – це головні союзники у полюванні, жертвоприношення яких мало б перетворити їх у вигляді душ, які будуть сприяти полюванню загиблого у потойбіччі.

Перша позиція є прямим відображенням тезисів М. Еліаде щодо моменту наслідування міфам у поховальних обрядах, що неодноразово повторювалась протягом усієї роботи. А друга відображає концепцію сприяння переродженню душі та практики жертвоприношень померлому у різних культурах світу. У цьому ж аспекті можна розглядати смерть дівчини-нареченої, яка померла не через своє кохання до загиблого, а через факт можливості відправлення разом з ним до потойбіччя.

Останнім обрядом другого етапу погребіння було спалення тіла знатного руса-скандинава на вогнищі, яке формувалось через підпалення деревини навколо корабля. У самому кораблі розміщується тіло руса, його нареченої та усього краму, який був власністю померлого та той, що був у ролі піднесення від людей. Через цей факт піднесення, що робили тілу загиблого, можна простежити ще й факт міфічного ототожнення тіла загиблого з певним божеством, адже, згідно праць Мірчі Еліаде, ці піднесення відіграють роль божественного зображення загиблого руса в очах соціуму (Старша Едда, 2020) (Еліаде, 2016).

Сам обряд підпалення корабля мав проводити найближчий родич руса, який у голому вигляді (у тому, в якому його створило міфічне божество, згідно думки етнографа, що описав це дійство) мав спиною вперед пройти до корабля прикриваючи потилицю. Особливості цього обряду можна трактувати як розуміння русами самого процесу погребіння як того моменту, коли світ живих та потойбіччя утворюють зв'язок, через який душа померлого має відправитись у потойбіччя, але й духи потойбіччя можуть проникнути у світ живих. Цю концепцію М. Еліаде описував у певних шаманських традиційних культурах.

Під час спалення та протягом процесу переходу душі в потойбіччя, відбувався обряд, у якому найближча жінка до померлого калічила себе у

напівпритомному стані. Цей обряд відображає певний вид розриву відносин цієї жінки з полеглим, що підкріплює факт патріархальних засад формування тогочасного соціуму. В певному сенсі, можна сказати, що це був факт заміни кривавої жертви полеглому, яка була необхідна, згідно позицій тогочасного суспільства, про що також зазначив М. Еліаде (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016).

Останнім фактом, який відображає останній етап погребіння, є обряд, за якого певний шаман або подібна за сутністю та духовним для соціуму значенням особа у стані екстазу розповідала людям про те, як вона бачить померлого у потойбіччі. У цьому стані екстазу перед очима цієї особи поставало потойбіччя та сама душа померлого, з якою особа могла спілкуватися та передавати слова руса соціуму та, зокрема, родичам руса. Цей процес спілкування з потойбіччям у стані екстазу був описаний у попередніх підрозділах як досить важлива частина досліджень та положень Мірчі Еліаде щодо сутності шаманізму та його впливу на поховальні обряди (Еліаде, 2014) (Еліаде, 2016).

Як загальний висновок цього підрозділу, можна сказати, що через призму поховальних процесів та обрядів в ісламській та слов'яно-скандинавській традиціях стає чітко зрозумілим факт суттєвого дослідження Мірчі Еліаде етнокультурних особливостей релігійного характеру, що було підтверджено через накладення позицій самого філософа на приклади поховальних обрядів. Позиції Мірчі Еліаде є, на нашу думку, прекрасним джерелом дослідження загального етнокультурного сприйняття явища смерті обрядів, що постають через це явище. І через факт виконання завдань цього дослідження, можна перейти до викладання загальних висновків до цієї роботи.

Висновки до Розділу II.

Як висновок цього розділу можна сформулювати тези, які відображають головні моменти дослідження та аналізу, що були проведені щодо сутності та особливостей поховальних обрядів згідно праць Мірчі Еліаде. Через призму загальної систематизації та структуризації ідей та висновків філософа про ці

обряди, було проведене їхнє практичне застосування під час аналізу поховальних процесів у ісламській культурі та культурі слов'яно-скандинавського характеру.

Ці тези мають наступний вигляд:

1. Розглядаючи дані, що виклав М. Еліаде у своїх роботах, на нашу думку найбільш влучною та істинною буде наступна структура поховальних обрядів:

- Поховальні обряди підготовчого етапу. Цікавим у цьому етапі є те, як підготовлюється тіло та необхідні елементи/речі для подальшого обряду погребіння померлого. У багатьох культурах прийнято омивати тіло, що пояснюється як певний процес очищення самого померлого від «духовного бруду», який людина вбирає протягом власного життя.

- Поховальні обряди етапу погребіння померлого. Цей етап супроводжується остаточним обрядом погребіння тіла через спалення/погребіння у землю/у море. М. Еліаде відзначав, що у європейських традиційних культурах Західної, Східної та Північної Європи цей етап вважається тим моментом, коли зв'язок тіла та душі повністю нівелюється та закінчується перехід на іншу сторону. Але, при цьому, вважається, що душа ще прив'язана до світу живих певним чином, що вимагає проведення поминальних обрядів поховального процесу, про що викладено далі.

- Поховальні обряди поминального етапу. Згідно позицій Мірчі Еліаде, саме на цьому моменту онтологічний статус людини повністю трансформується у свій закінчений вигляд. На цьому етапі людина отримує статус пращура, який перебуває у потойбіччі, після закінчення свого життєвого циклу.

2. Сам неодноразово згаданий пан Еліаде у своїх творах розглядає сам поховальний обряд як певний «ритуал переходу на іншу сторону», який представляє із себе, як зазначалося у попередньому підрозділі, «суттєву трансформацію онтологічного статусу самої сутності людини».

3. Через застосування позицій М. Еліаде щодо сутності та символізму поховальних обрядів, були проаналізовані поховальні обряди ісламської

традиції та слов'яно-скандинавської традиції. Через розгляд яких був підтверджений факт істинності суджень самого філософа.

ВИСНОВКИ

Через розгляд теоретичної бази, яка сформована з праць, ідей, переконань та позицій філософа та дослідника релігії Мірчі Еліаде, була проведена систематизація та структуризація цих даних та подальша перевірка та аналіз відповідності їх у практичній частині цієї роботи.

Варто розглянути питання щодо завдань дослідження та їхнього виконання протягом цієї роботи:

1. Дослідити особливості та сутність поховальних обрядів в різних культурних системах людства.

Це завдання було виконано через поступовий розгляд усіх базисів (міф-смерть-потойбіччя), які є необхідними для повноцінного дослідження сутності поховальних обрядів. Міф, згідно ідей науковця, це завжди історія щодо початку або кінця певної сутності або явища. Як зазначав М. Еліаде, на сучасному стані становлення людської культури сприйняття смерті суттєво відрізняється від первинних культур. Зараз смерть є певною тривіальною закономірністю, яка сприймається через призму науки та раціонального способу мислення. Під терміном «потойбіччя» мається на увазі інший світ, у якому перебуває душа людини після фізичної смерті у світі людей. Також, пан Еліаде розглядає потойбіччя як сам стан існування людської душі після смерті - тобто, з моменту смерті, людина перебуває у потойбіччі незалежно від місця перебування душі – душа може мандрувати світом живих та жити у своєму минулому домі, але, через свій онтологічний стан, вона перебуває у невидимому живим середовищі, що є частиною світу.

2. Проаналізувати ідеї та позиції М. Еліаде щодо поховальних обрядів.

Це завдання було виконано у другому розділі, де була фінально систематизована теоретична база щодо поховальних обрядів, згідно позицій філософа. Можна виокремити той факт, що пан Еліаде у своїх дослідженнях спирався на космогонічні засади розгляду символізму поховальних обрядів, з яких він виокремлював людське фізичне тіло, що мало природне походження,

та людське «я» – саму духовну сферу життя, яке й звільнялося від зв'язку з фізичною оболонкою та матеріальним світом загалом через явище смерті.

3. Виокремити символізм поховальних обрядів та їхнє трансформування у часі.

Це завдання також було виконане у другому розділі через розгляд як позицій пана Еліаде, так й через практичний аналіз поховальних обрядів мусульман та слов'яно-скандинавської культури авторкою цієї роботи.

4. Сформувати висновки щодо теми дослідження.

Як загальний висновок до теми дослідження можна сказати, що цінність праць Мірчі Еліаде насправді є неоціненною. Через призму засад космогонізму та чіткий розгляд спільних рис традиційних вірувань людських культур, він сформував багату теоретичну базу щодо самої сутності міфу у питанні формування поглядів людей на явище смерті та потойбіччя, які, в свою чергу, стали засадами утворення поховальних обрядів як явища, що має на меті вивільнення людського «я» з кордонів людського фізичного тіла та матеріального світу загалом. Філософ неодноразово наголошував на тому факті, що потойбіччя варто розглядати одразу у декількох значеннях: як певний світ, де проживає людська душа, після смерті, так й як певний стан, у якому перебуває людське «я» одразу після розриву з фізичною оболонкою.

На нашу думку, варто продовжувати досліджувати праці пана Еліаде з метою формування подальшого процесу розвитку його ідей, що, можливо, дозволить відповісти на питання прямого походження міфу, що є головним елементом утворення етнокультурних особливостей різних народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Геннеп А. (1999). *Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов*. Москва: Восточная литература РАН
- Еліаде, М. (2016). *Трактат з історії релігій*. (О. Панича, Перекл.). Київ: Дух і Літера.
- Еліаде, М. (2021). *Образи і символи* (К. Мироненко, Перекл.). Київ: Орієнтир
- Еліаде, М. (2021). *Окультизм, чаклунство і моди в культурі* (М. Вацман, Перекл.). Київ: Орієнтир
- Еліаде, М. (2021). *Релігії Австралії*. (М. Вацман, Перекл.). Київ: Орієнтир
- Єфименко В.В. (2000). Левчук Л.Т., Гриценко В.С., Єфименко В.В. та ін, *Історія світової культури: енциклопедія: в 2 т. Т. 1: Арабо-мусульманський культурний регіон* (сс. 6–45). Київ: Либідь.
- Єфименко В.В. (2000). Левчук Л.Т., Гриценко В.С., Єфименко В.В. та ін, *Історія світової культури: енциклопедія: в 2 т. Т. 2: Культура Західної та Центральної Африки* (сс. 182–213). Київ: Либідь.
- Иорданский В.Б. (1982). *Хаос и гармония*. Москва: Наука.
- Калінін Ю.А. (1994). *Релігієзнавство*. Київ: Наукова думка.
- Невідомий автор. (2020). *Старша Едда*. (В. Кривоніс, Перекл.). Буча: Вид-во Жупанського.
- Обряд похорон – дженазе (2005). Диляра Асанова, Земине Эмирусейнова. In *Очерки истории и культуры крымских татар*. Retrieved from <http://cidct.info/ru/publications/Ocherki/index.html>
- Элиаде М. (1994). *Священное и мирское*. Москва: Изд-во МГУ.
- Элиаде М. Космос и история / Мирча Элиаде. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.
- Элиаде М. Мифы, сновидения, мистерии / Мирча Элиаде. – М.: РЕФЛ-бук, 1996. – 288 с.
- Элиаде, М. (2000). *Шаманизм: архайчні техніки екстазу*. (К.Богущкий,

В.Трилис, Перекл.). Київ: Софія.

Элиаде, М. (2014). *Аспекты мифа*. (В. Большаков, Перекл.). Москва: Академический Проект.